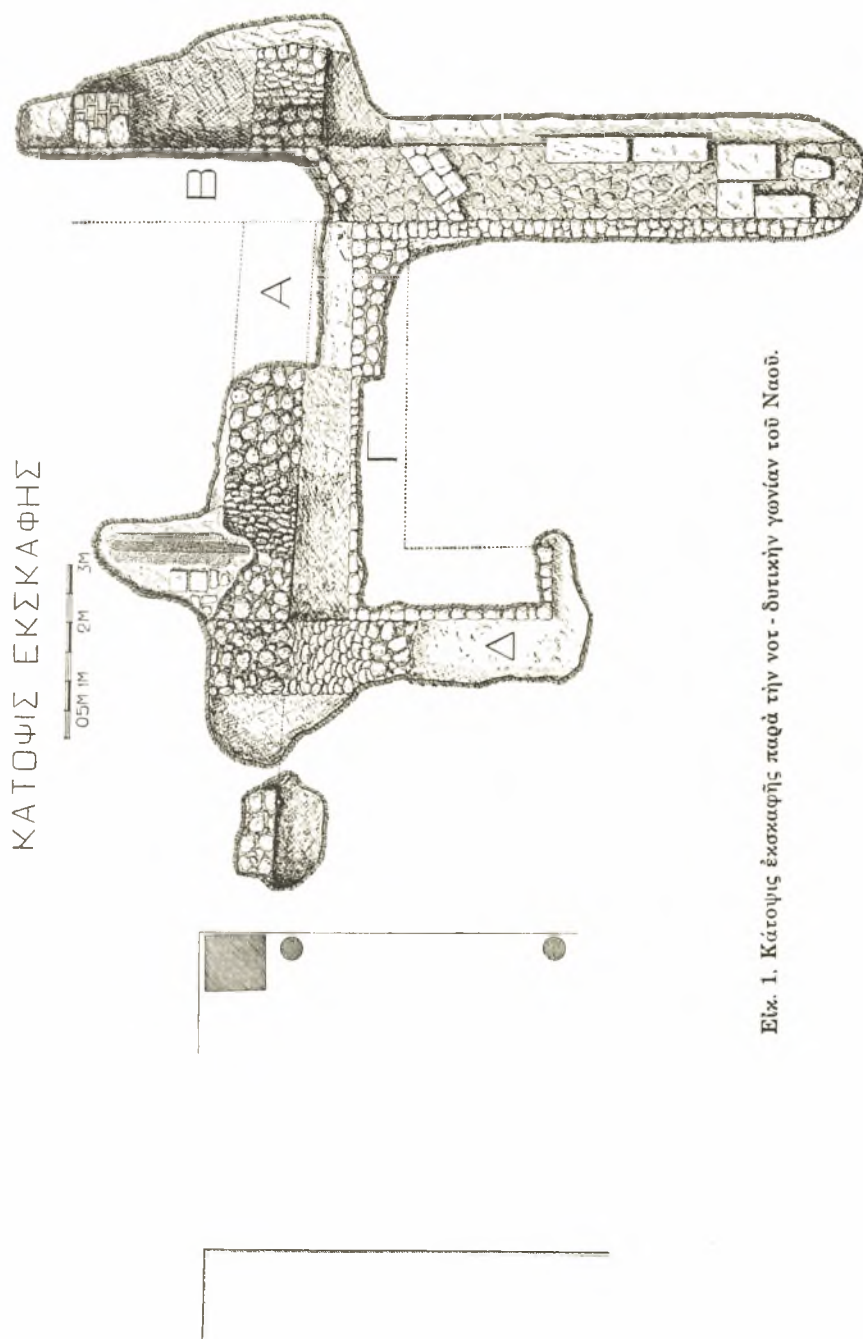

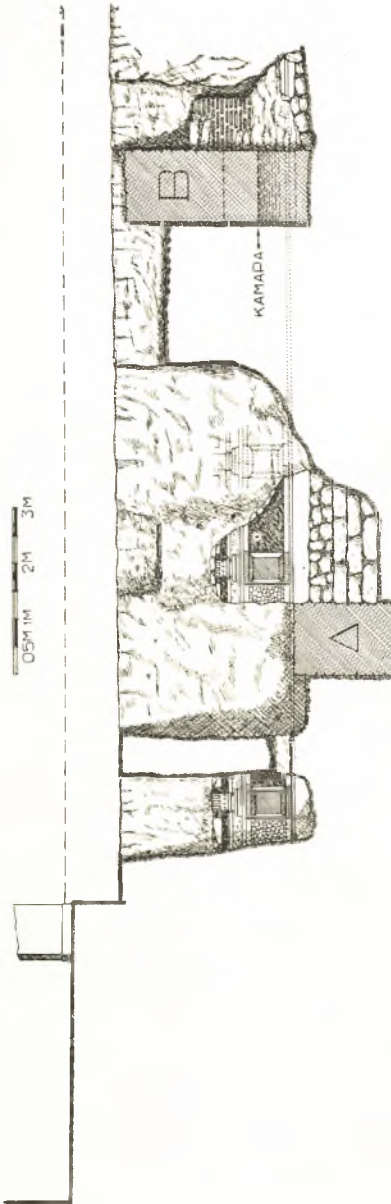
τούτου μετὰ τῆς αὐτῆς διακοσμήσεως ἠδυνήθη νὰ συμπληρώσω κατὰ τι αὐτὴν καθορίσας τὴν ἀπόστασιν τῶν ζωγραφουμένων στυλοβατῶν ἀπ' ἀλλήλων (ἀπ' ἄξονος εἰς ἄξονα 1,93 μ.). Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς διαπιστοῦται ἤδη ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ὑπερβαίνει τὰ 69 μέτρα, ἔναντι τῶν 56, ἅτινα εἶχον ἐξακριβωθῆ προηγουμένως. Σημειωθῆτω ὅτι δὲν ἔχει διαπιστωθῆ εἰσέτι τὸ τέλος τοῦ οἰκοδομήματος οὔτε πρὸς τὴν μίαν πλευρὰν οὔτε πρὸς τὴν ἄλλην.

Μεταγενέστεραι οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι, προφανῶς τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐκτίζετο ὁ ναός, κατέστρεψαν τὸν τοῖχον οὕτως, ὥστε ἀλλαχοῦ μὲν νὰ διαφυλάσσονται ὀλίγα τμήματα τῆς τοιχογραφίας, ἀλλαχοῦ δὲ νὰ διακρίνεται μόλις ἡ βάσις τῆς διακοσμήσεως (βλ. εἰκ. 1, τοίχου Α, καὶ εἰκ. 2 ὄψιν τοῦ αὐτοῦ τοίχου).

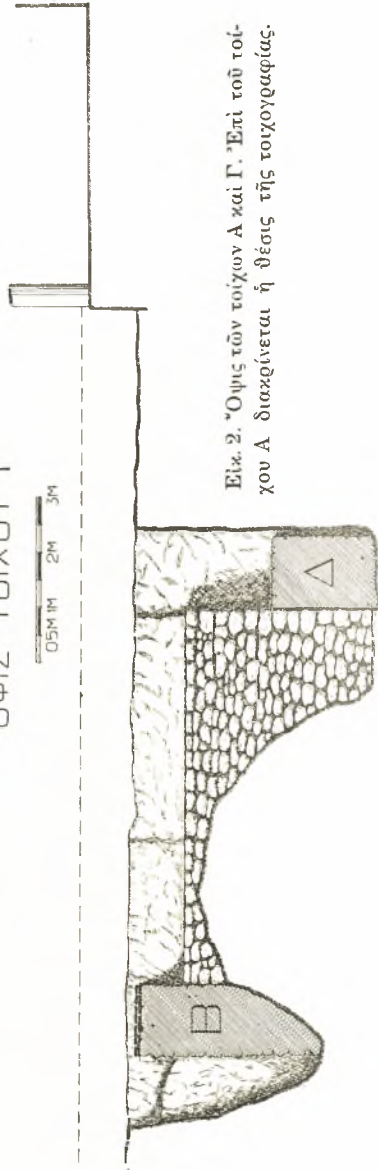
Εἰς ἀπόστασιν 2,90 μ. ἀπὸ τοῦ εἰς τὸ παρελθὸν ἀνευρεθέντος τμήματος ὁ τοῖχος, ὃν χάριν εὐκολίας ὀνομάζομεν ἔνταῦθα «τοῖχον τοῦ 4^{ου} αἰῶνος» (τοῖχος Α) ἀπεκόπη κατακορῦφως διὰ νὰ κτισθῆ ἐγκαρσίως ἄλλος, ὅστις βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν δυτικὴν τῆς Ἐκκλησίας πλευρὰν καὶ ἀποτελεῖ ἀντιστηρικτικὸν τοῖχον θεμελίου ἄλλου κτίσματος, περὶ οὗ κατωτέρω (τοῖχ. Δ). Ὁ τοῖχος τοῦ 4^{ου} αἰῶνος ἔξακολουθεῖ πρὸς δυσμὰς καὶ εἰς ἀπόστασιν 12,30 μ. ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω σημείου ἐνεφανίσθη ἄλλος ἐγκάρσιος τοῖχος, ὅστις τέμνει αὐτὸν ἐκ νέου (τοῖχ. Β) ἀλλ' ἔνταῦθα ὁ μὲν παλαιὸς μένει ἄθικτος, ὁ δὲ μεταγενέστερος σχηματίζει ἄνωθεν αὐτοῦ τόξον ἐκ δύο σειρῶν ὀπτοπλίνθων· αἱ πλίνθοι μετὰ τοῦ συνδετικῆς πηλοῦ σχηματίζουν προιονειδῆ σχῆμα ἐν κατόψει διὰ τῆς πίεσεως τοῦ πηλοῦ πρὸς τὴν ἐτέραν τῶν ὀπτοπλίνθων· ὁ τοιοῦτος τρόπος οἰκοδομῆς, τὸν ὁποῖον καὶ παλαιότερον συνητήσαμεν εἰς τὴν ὑπόγειον στοάν, ἣτις ἀνευρέθη πρὸς ἀνατολὰς τοῦ διακονικοῦ (ΠΑΕ 1939, 81 εἰκ. 2, 8), εἶναι συνήθης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ. Πιστοποιεῖται οὕτω, ὅτι τὸ τόξον καὶ ἐπομένως ὁ τοῖχος, ὑπὲρ τὸν ὁποῖον εἶναι ἐκτισμένον, ἔχουν οἰκοδομηθῆ ταυτοχρόνως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Τὸν νέον τούτον τοῖχον, ὅστις εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 17,50 μ. ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ ὅστις βαίνει παραλλήλως πρὸς αὐτόν, ἀνέσκαψα κατευθύννας τὴν ἀνασκαφὴν πρὸς βορρᾶν καὶ νότον καὶ παρηκολούθησα ἐπὶ 14,50 περίπου μέτρα, πρὸς οὐδεμίαν ὁμῶς κατεύθυνσιν ἠδυνήθη νὰ ἀνέυρω τὸ τέρμα τούτου. Πρὸς νότον ὑπάρχει ἐν εἴδει ἀντηρίδος τετράγωνος τοῖχος ἕξ ὀπτοπλίνθων (0,96×0,96) ἐπιμελῶς ᾠκοδομημένων, καὶ ἔνταῦθα δὲ παρατηρεῖται εἰς τὴν τοιχοδομίαν ἡ αὐτὴ προιονειδῆς μορφή, περὶ ἧς ἀνωτέρω· ὁ προορισμὸς τοῦ τοίχου τούτου εἶναι δυσεξακριβώτος ἐπὶ τοῦ παρόντος· ἴσως ἀπετέλει βάσιν κίονος ἢ πεσσοῦ, τοποθετημένου πρὸ τοῦ τοίχου πρὸς διακόσμησιν· ἂν εἶναι ὀρθὴ ἢ τοιαύτη ὑπόθεσις, τότε εἶναι ἐνδεχόμενον ὁ τοῖχος οὗτος νὰ ἀπετέλει τμήμα προσόψεως οἰκοδομήματός τινος πρὸ τοῦ ναοῦ. Πρὸς βορρᾶν εὐρέθησαν δύο μαρμάριναι βαθμίδες προφανῶς πλαγίας εἰσόδου καθόδου τὸ

ΟΨΙΣ ΤΟΙΧΟΥ Α
ΜΕΤΑ ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΩΝ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΟΨΙΣ ΤΟΙΧΟΥ Γ

Εικ. 2. Ὅψεις τῶν τοίχων Α καὶ Γ. Ἐπὶ τοῦ τοίχου Α διακρίνεται ἡ θέσις τῆς τοιχογραφίας.

ἄνοιγμα δὲν εὐρίσκεται ἔναντι τῆς κεντρικῆς τοῦ ναοῦ θύρας. Ἡ ἐξακριβώσις ὄλων αὐτῶν τῶν κτισμάτων μόνον διὰ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ.

Εἰς τὴν γωνίαν, ἣτις σχηματίζεται μεταξὺ τοῦ τελευταίου τούτου τοίχου καὶ τοῦ τοίχου τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, εὐρέθῃ θεμέλιον κτίσματος εἰς σχῆμα Γ, ἐξ ἀργολιθοδομῆς ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν θεμελιῶν τοῦ ναοῦ (τοῖχος Γ)· τὸ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ναὸν μικρὸν πάχος τοῦ θεμελίου δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ μικροῦ τινος κτίσματος, τοῦ ὁποίου ὅμως εἶναι ἀδύνατον εἰσέτι νὰ καθορισθῇ ἡ σημασία. Ἐξ ὄλων τούτων συνάγεται ὅτι αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ αἵθριου εἶναι δυνατὸν συμπληρούμεναι ν' ἀποβοῦν καρποφόροι, πρὸς τὸ παρὸν ὅμως αἱ μέχρι τοῦδε ἐργασίαι δὲν ἠδυνήθησαν εἰ μὴ μόνον τὴν ὑπαρξίν οἰκοδομημάτων συγχρόνων πρὸς τὸν ναὸν νὰ δεῖξουν.

Ὅπισθεν τοῦ ἱεροῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 9 περίπου μέτρων ἀνατολικώτερον αὐτοῦ καὶ κατὰ προέκτασιν τοῦ σημείου, ὅπου ἐνοῦται τὸ διακονικὸν καὶ τὸ ἱερὸν ἐπεχείρησα ἐσκαφὴν, ἵνα διαπιστώσω κατὰ πόσον ὑπῆρχαν καὶ πρὸς ἀνατολὰς κτίσματα. Λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχωματώσεως εἰς ὄλον τὸν ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ χώρον, ἡ ἔκτασις τῶν ἀνασκαφῶν ἦτο ἀναγκαστικῶς περιορισμένη. Κατὰ τὴν ἐσκαφὴν εἰς βάθος, ὅπερ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν βάσιν τοῦ ναοῦ, εὐρέθῃ μαρμαρίνη πλάξ μετὰ ἐλαφροῦ ὑποστρώματος πηλοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου συνάγεται ὅτι πρὸς ἀνατολὰς ἐξετείνεται αὐτὴ ἐπίσης ὑψηλότερον κατὰ 0,53 μ. εὐρέθῃ καὶ ἕτερον μεταγενέστερον στρώμα ἐξωτερικοῦ προφανῶς δαπέδου. Τέλος εἰς βάθος 5,76 μ. εὐρέθῃ ἡ ἀρχὴ τοίχου πλάτους 2 μ., ὃ ὁποῖος κατευθύνεται πρὸς ἀνατολὰς περὶ τὰ 4 μέτρα. Δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ περαιτέρω παρακολούθησις τοῦ τοίχου τούτου λόγῳ τοῦ μεγάλου βάθους. Ἐπιστοποιήθη μόνον ἐξαιρετικῶς ἐπιμελημένη κατασκευὴ ἐξ ἑνὸς στρώματος κονιάματος ἐρυθροχρόμου (κουρασσανίου), μιᾶς σειρᾶς ὀπτοπλίνθων καὶ τῆς κάτωθεν αὐτῶν ἀργολιθοδομῆς. Ἡ ὅλη κατασκευὴ φαίνεται σύγχρονος πρὸς τὰ νοτιοανατολικῶς τοῦ ναοῦ παλαιότερον εὐρεθέντα κτίσματα. Ἡ κατεύθυνσις τοῦ τοίχου τούτου δὲν εἶναι παράλληλος πρὸς τὸ κτίσμα τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, εἶναι δὲ πρὸς τούτοις οὗτος ἐκτισμένος καὶ εἰς ἐπίπεδον κατὰ τι χαμηλότερον. Καὶ ἐκ μόνης τῆς διαφορᾶς τῶν προσχώσεων τοῦ ἐδάφους εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ σημερινὸς ναὸς ἐκτίσθη εἰς ἐποχὴν πολὺ μεταγενεστέραν τοῦ 4^{ου} αἰῶνος, διότι φαίνεται ὅτι ἡ πρόσχωσις ἀυξάνει κατὰ περίπου 0,80 μ. κατ' αἰῶνα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 4^{ου} αἰῶνος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 8^{ου}, ὅτε ἐκτίσθη ἡ Ἁγ. Σοφία, ἡ πρόσχωσις εἶναι περίπου 3,20 μ.

Κινητὰ εὐρήματα συνελέγησαν ἀρκετὰ καὶ κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον· τὰ πλεῖστα δὲν παρῆχον ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον πλὴν ἑνὸς θραύσματος βυζαντινοῦ πινακίου, ὅπερ διετῆρει μέρος παραστάσεως κενταύρου.

ΜΑΡΙΝΟΣ Γ. ΚΑΛΛΙΓΑΣ